

КАЛУШ — місто обласного значення [Івано-Франківської області](#), райцентр. Має статус істор. насел. місця. Знаходиться на р. [Сивка](#) (притока [Дністра](#)), за 560 км від Києва та за 35 км від обл. центру. Площа 64,53 км². Насел. 67 902 особи (2001, складає 100,5 % до 1989), переважно українці, проживають також росіяни. Залізнич. вузол. Назва міста походить від слова «калюші» — природ. сольових джерел, в яких у давнину добували сіль. У передмісті виявлено поховання бронз. віку. Вперше згадується у писем. джерелах 1437. До серед. 16 ст. — село Галиц. староства Польщі. У 15 ст. тут, окрім видобування солі, набули розвитку пивоваріння та виробництво солоду. 1549 К. надано Маґдебур. право та дозвіл на проведення 2-х ярмарків на рік. Від 1552 — центр староства. 1572 у К. діяло 3 солеварні. У 15–17 ст. місто понад 10 разів зазнавало нападів татар, найбільше постраждало 1617. Жит. брали участь у повстанні Мухи 1490–92, Визв. війні під проводом Б. Хмельницького. Під час наступу козац. військ на Львів 1648 побл. К. скликано т. зв. бабин. громаду, яка укомплектувала зброй. загін з місц. населення (увійшов в історію як Калус. полк, що проіснував недовго). Коли кількість повстанців у ньому досягла кількох тисяч, його очолював полковник (називали попа Івана з с. Грабівка, нині Калус. р-ну). 1672 війська Я. Собеського, у складі якого були й калушани, розгромили під містом татар. загін хана Селім-Гірея (кілька тисяч убито, 20 тис. взято в полон). Після 1-го поділу Польщі 1772 К. відійшов до Австрії (від 1867 — Австро-Угорщина). 1786 у місті відкрито першу школу з нім. мовою викладання. У 1800-х рр. засн. ливарню з виробництва церк. дзвонів. 1909 створ. акц. спілку «Kali», яка володіла калус. калій. промислом (заг. пл. 3 га). 1912 на видобутку та переробленні калій. солей працювало 415 осіб. Наприкінці 18 ст. у К. мешкало 2,5 тис., 1897 — 7,8 тис., 1921 — 8697 осіб. У листопаді 1918 встановлено міську адміністрацію ЗУНР. Від 1919 — у межах кордонів Польщі. 1934 було 50 дріб. підприємств, продовжували діяти калій. комбінат і пивзавод (на обох на той час працювало 1200 осіб). 1938 засн. г-зію. Від 1939 — у складі УРСР. Від 1940 — райцентр Станіслав. (від 1962 — Івано-Фр.) обл. Від 2 липня 1941 до 30 липня 1944 — під нім.-фашист. окупацією, входив до Ген. губ. До серед. 1950-х рр. вели збройну боротьбу загони ОУН-УПА. Від 1972 — місто обл. значення. 1939 тут мешкало бл. 13,8 тис., 1959 — 12,9 тис., 1979 — 60,2 тис., 1998 — 73,3 тис. осіб. Нині К. — знач. пром. і культур. центр Зх. України. У місті виготовляють третину пром. продукції області та 1 % пром. продукції України. Низку унікал. видів продукції (калійні мінерал. добрива, металевий магній, поліетилен, тафтинг. покриття) випускають в Україні

лише у К. Калус. суб'єкти зовн.-екон. діяльності займають провідні позиції (17,1 %) в області. Гол. підприємства: машинобудування — [Калуський завод будівельних машин](#), ВАТ «Калус. завод комунал. устаткування», ЗАТ «Калус. маш.-буд. завод», ТОВ «Техмаш»; хім. і нафтохім. промисловості — ТОВи «[Карпатнафтохім](#)», «Синтра», «Карпатсмоли», «Полікем», дочірнє підприємство «Орісіл-Калуш» ТОВ «Орісіл», ЗАТ «Оріпласт», Калус. дослідно-експерим. завод Інституту хімії поверхні НАНУ; харчової промисловості — ВАТи «Калус. бровар», «Калус. молокозавод»; з виробництва буд. матеріалів — ВАТ «Калушзалізобетон»; з виробництва та розподілення електроенергії — Калус. теплоелектроцентрально. Унаслідок прийнятих свого часу неправил. рішень щодо розташування й експлуатації хвостосховищ, відвалів, акумулюючих ємностей та способу ліквідації шахт. порожнин у К. і р-ні порушено екол. рівновагу в товщі гірських порід [Калусько-Голинського родовища калійних солей](#). Це спричинило численні провали земної поверхні над площею шахт. полів, руйнування будинків і комунікацій, засолення водонос. горизонтів. У К. — [Галургії Державний науково-дослідний інститут](#); [Калуський коледж культури і мистецтв](#), Вище профес. училище № 7, Калус. бізнес-центр, Калус. заоч. факультет Київ. університету культури та мистецтв, факультет економіки, права та дизайну Прикарп. університету, філія Терноп. екон. університету, 10 заг.-осв. шкіл, г-зія, 2 спец. школи-інтернати для глухих і дітей, які поганочують; 11 дитсадків; [Калушини Історико-краєзнавчий музей](#), [Франка Івана родини Музей-оселя](#), 8 б-к, 2 муз. школи (на їхній базі функціонують естрадно-симф. та 2 духові оркестри, нар. ансамбль скрипалів, нар. квартет «Мелодія», нар. капела бандуристів, нар. тріо бандуристів «Вишиванка»), Музей труд. слави калій. комбінату, Палаці культури «Юність» і «Мінерал», виставк. зал, клуб житл. масиву Хотінь, муз. клуб «Жайвір», Нар. дім ім. А. Могилянського житл. масиву Підгірки, Нар. дім «Просвіта» житл. масиву Загір'я; центр. рай. лікарня, полог. будинок, дит. лікарня, СЕС; 3 ДЮСШ («Авангард», «Сокіл» і упр. освіти), спортивний клуб «АВС»; готелі «Баварія», «Кондрат», «Меркурій», «Прикарпаття», «Касабланка». У 1-й лізі чемпіонату України з баскетболу К. представляє команда «Калуш-Вінісін», у 2-й лізі чемпіонату України з футболу — команда «Лукор». Став традиц. і набув статусу всеукраїнського фестивалю «Брати блюзу», на базі Палацу культури «Мінерал» проходить регіон. фестиваль юних віртуозів «Концертино». Виходять г. «[Дзвони Підгір'я](#)», «[Калуське Віче](#)», «Вікна», «Калуський

нафтохімік». Діють реліг. громади УГКЦ, УПЦ КП, євангел. християн-баптистів. Пам'ятки архітектури: костел св. Валентина (1844), церква св. Миколая (1889), церква Стрітіння Господнього (1899), церква св. архістратиґа Михаїла (1904–13), адм. будинок, цех калій. комбінату (кін. 19 ст.), ратуша, концерт. зал (обидві — поч. 20 ст.). Встановлено пам'ятники Т. Шевченку та І. Франку, монумент євреям, яких закатували під час 2-ї світової війни. Пам'ятки історії: кладовище австро-угор. воїнів, які загинули під час 1-ї світової війни, могили січових стрільців. Серед видат. уродженців — лікар-терапевт **М. Бережницький**, лікар-радіолог **Б. Синюта**, фахівець у галузі косміч. медицини **Я.-Р. Гординський**, економіст **О. Лапко**, історик, етнолог **О. Франко**; поет-романтик А. Могильницький, громад.-політ. діяч, письменник **М. Козоріс** і його сестра, дит. письменниця **М. Бариляк**, громад.-культур. діяч, письменник **Г. Цеглинський**, поет, літературознавець **Б.-Т. Рубчак**, громад. і театр. діяч, публіцист **М. Губчак**, культуролог, письменник **Ю. Іздрик**; громад.-політ. діячі **Ф. Смолька** та **А. Йонкер-Гуменілович**; художник, громад. діяч, краєзнавець **Г. Смольський**, художник **Й. Штерн**, різьбяр, скульптор, живописець **І. Головчак**, скульптор **А. Корвач**; актриса, нар. арт. УРСР **Х. Фіцалович**, танцюрист, хореограф, засл. арт. УРСР **В. Бака**, співаки засл. арт. УРСР **І. Рубчак** і засл. діяч

мистецтв України **М. Сливоцький**; спортсмени **Є. Аржанов** (біг на середні дистанції), **Д. Недашківська** (фехтування, шабля) та **В. Федоришин** (вільна боротьба). З К. пов'язані життя та діяльність провідника укр. націоналіст. руху **С. Бандери**, громад.-політ. діяча, Героя України **Олексія Гірника** (тут народився його син, політ. діяч **Євген**), письменника, літературознавця **О. Бабія**, громад.-культур. діяча **І. Белея**, громад.-політ. діяча, правознавця, публіциста **А. Коса**, громад. діяча, лікаря **І. Куровця**, письменниці, педагога **К. Малицької**.

Рекомендована література

1. Гаврилив Е. С. Горизонты нового Калуша. Уж., 1980;
2. Коломиєць М. Історія Калуша і Калушини у датах, цифрах і цікавих фактах. Брошнів, 1996;
3. Грабовецький В. Історія Калуша: З найдавніших часів до поч. 20 ст. Дрогобич, 1997;
4. Калуш. Разом у майбутнє: Довід. Л., 1998;
5. Коломиєць М. «Просвіта» Калушини: далеко і близьке. Калуш, 2003;
6. Когут М. Калушина: люди і долі: Біогр. довід. Калуш, 2006.

І. С. Насалик

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Калуш / І. С. Насалик // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-10699>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).